

Empiryzm brytyjski: Locke-źródła i granice wiedzy

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Ilustracja interaktywna](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. B. J. Gawecki, I, 1, 2–6, fragmenty.
- Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. B. J. Gawecki, II, 1, 2.

Empiryzm brytyjski: Locke-źródła i granice wiedzy

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

W czasie, gdy w filozofii uprawianej w Europie kontynentalnej powstawały wielkie systemy metafizyczne, na wyspach brytyjskich kultywowano – trwającą właściwie od średniowiecza – tradycję prowadzenia rozważań filozoficznych w bliskim związku z potocznym myśleniem zdroworozsądkowym i z praktycznymi potrzebami życiowymi. Nie oznaczało to ignorowania ważnych problemów filozoficznych, ale stanowiło próbę rozwiązywania tych zagadnień przez zwrócenie się ku najzwyklejszemu źródłu wiedzy, jakim jest doświadczenie zmysłowe. Taką postawę myślową prezentował chociażby Francis Bacon (1561–1626). Nieco później, bo w drugiej połowie XVII wieku, zaczęła wyraźnie się kształtować odrębna od kontynentalnej linia rozwoju filozofii nowożytnej, zwana empiryzmem brytyjskim. Linie tę, prowadzącą aż do rozkwitu w połowie XVIII wieku formacji filozoficznej zwanej oświeceniem, wyznaczają nazwiska takich myślicieli jak John Locke, George Berkeley i David Hume.

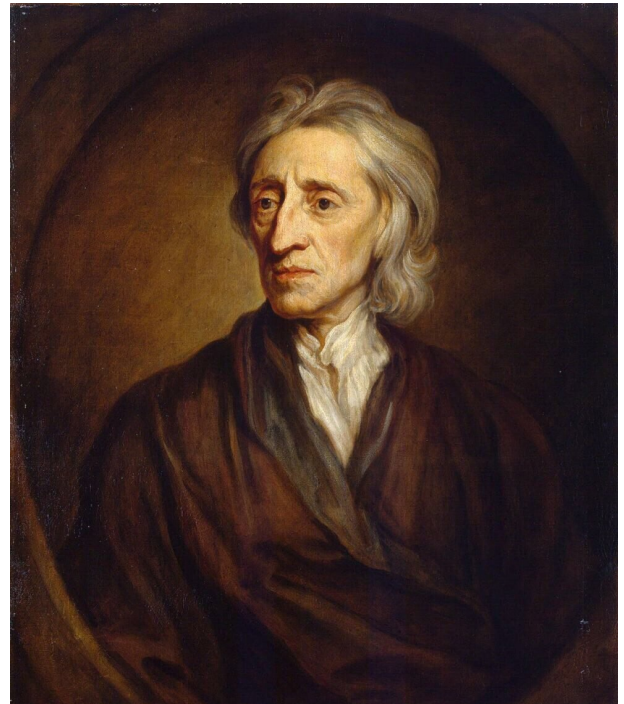
Twoje cele

- Poznasz założenia empiryzmu Johna Locke'a.
- Przeanalizujesz specyficzne dla filozofii Locke'a powiązanie rozważań o charakterze psychologicznym z rozważaniami epistemologicznymi.
- Ocenisz znaczenie podjętej przez Locke'a problematyki związku myślenia z językiem.

Przeczytaj

Idee

Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego poświęcone są badaniom nad ludzkim poznaniem, a konkretnie celem autora jest: *z badać źródło, pewność i granice poznania ludzkiego oraz podstawy i stopnie wierzeń, mniemań i przeświadczeń* (przeł. B. J. Gawecki). Wprawdzie takimi badaniami zajmowali się liczni filozofowie od starożytności po czasy nowożytne, ale to dopiero Locke uczynił z nich główny i wyłączny przedmiot swojej filozofii, przyczyniając się tym samym do zajęcia przez **teorię poznania** poczesnego miejsca w filozofii nowożytnej i współczesnej. Jeśli przyjrzymy się bliżej przytoczonemu wyżej zdaniu, to dostrzeżemy, że celem obranym przez Locke'a jest z jednej strony zbadanie źródeł poznania i podstaw mniemań występujących w ludzkim umyśle – są to więc **badania psychologiczne**; z drugiej zaś strony – zbadanie pewności, granic i stopni poznania czy przeświadczeń – a to są **badania o charakterze epistemologicznym**. **Epistemologia** bowiem to ta część teorii poznania, która zajmuje się rezultatami poznania – ich strukturą, czyli składowymi ludzkiej wiedzy, kryteriami prawdziwości, stopniami pewności, granicami poznania – a nie jego **genezą**. Przeplatanie się rozważań psychologicznych i epistemologicznych charakteryzuje właśnie filozofię Locke'a. Trzeba jednak od razu zaznaczyć, że mimo zdroworozsądkowego i antyspekulatywnego nastawienia przetrwa również w tej filozofii pewna skromna **metafizyka**.

Godfrey Kneller, *Portret Johna Locke'a*, 1697.

John Locke żył w latach 1632–1704. Po studiach w Oksfordzie poświęconych filozofii, teologii oraz medycynie był tam wykładowcą greki, retoryki i filozofii moralnej. Zniechęcony do uprawianej w środowisku uniwersyteckim scholastyki, wolął oddać się prywatnym studiom nad filozofią Kartezjusza, która jednak wzbudziła jego sprzeciw. Interesował się również fizyką, chemią oraz zagadnieniami religijnymi i politycznymi. Tą ostatnią dziedziną zajął się również praktycznie: był przez pewien czas sekretarzem misji angielskiej w Brandenburgii, potem sekretarzem w ministerstwie handlu. Oskarżony o udział w spisku przeciwko królowi Karolowi II, przez kilka lat ukrywał się pod przybranym nazwiskiem w Holandii. Najważniejszym dziełem Locke'a są *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, które ukazały się w 1690 r., a potem jeszcze za życia autora były trzykrotnie wznawiane – stanowi to niewątpliwe świadectwo popularności tego dzieła wśród ówczesnych odbiorców. W 1690 r. zostały również wydane *Dwa traktaty o rządzie*. Z ważniejszych pism Locke'a należy wspomnieć

Przystępując do swoich badań, Locke pyta, czym zajmuje się ludzki umysł, gdy myśli. I odpowiada, używając Kartezjańskiego terminu, że *wszelką rzecz, która jest przedmiotem myśli*, nazywa się „**idea**”.

jeszcze jego *Listy o tolerancji*, które ukazywały się partiami w 1689, 1690 i w 1693 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Skąd jednak biorą się w ludzkim umyśle idee i jakie są ich rodzaje?

By odpowiedzieć na te pytania, Locke rozważa najpierw panującą na gruncie kontynentalnego **racjonalizmu** **teorię idei wrodzonych** (natywizm). Teoria ta dla potwierdzenia tezy o wrodzonym, a nie nabytym charakterze niektórych elementów naszej wiedzy powołuje się na zgodę powszechną między ludźmi co do pewnych ogólnych zasad (logicznych i moralnych) oraz na poczucie oczywistości i niekwestionowalności pewnych treści myślowych. Otóż, jak argumentuje Locke przeciw Kartezjuszowi i Leibnizowi, nawet jeśli na określone zasady zgadzają się wszyscy, to nie dowodzi to, że są one wrodzone.

Być może tę powszechną zgodę można wytłumaczyć inaczej – nie ma bowiem w umyśle ludzkim żadnego kryterium pozwalającego odróżnić prawdę wrodzoną od nabytej; co więcej, zwykła obserwacja i wiedza historyczna (a także, dodalibyśmy dziś, etnograficzna) pokazują, że zgoda powszechna co do ogólnych zasad faktycznie nie istnieje – różnice w tych kwestiach między dziećmi, upośledzonymi umysłowo, ludźmi dzikimi a ludźmi wykształconymi oraz między ludźmi należącymi do różnych kultur i epok są przecież ogromne. Zdaniem Locke’a, wyznawane zasady moralne i sposoby postępowania zależą od miejsca i czasu. A nadto, jeśli prześledzić mechanizm ludzkiego myślenia, to widać, że do sformułowania ogólnych maksym dochodzimy na samym końcu – zaczynamy zawsze od stwierdzeń jednostkowych i okazjonalnych, zatem te ogólne nie są wrodzone. Nawet idea Boga nie jest wrodzona, czego dowodzi różnorodność wierzeń (Locke jednak nie kwestionuje tym samym prawdy chrześcijańskiego objawienia). Nie zawierając w sobie z góry wrytych żadnych prawd, czy to wyraźnych w swej treści, czy to utajonych lub tylko potencjalnych, **ludzki umysł jest jak czysta, niezapisana tablica – *tabula rasa***. Notabene, owo przekonanie Locke’a stanie się również podstawą jego zasadniczo **egalitarnego programu społecznego** i ponawianych apeli o tolerancję.

Po takim krytycznym oczyszczeniu pola badań z fałszywych założeń można przejść do problemu pochodzenia idei w ludzkim umyśle. Sprawa jest prosta: cała nasza **wiedza wywodzi się z doświadczenia** – powiada Locke. Co to jednak dokładnie znaczy? Znaczy to tyle, że wszystkie nasze **idee pochodzą z wrażeń zmysłowych bądź z refleksji**. Wrażenie zmysłowe powstaje w ten sposób, że „rzeczy zewnętrzne na różne sposoby działają na zmysły”, które przejmują z tych rzeczy „to, co wytwarza w umyśle **percepcje**”. Refleksja natomiast to postrzeganie czynności własnego umysłu (takich jak obserwowanie, myślenie, chcenie, wierzenie). Idee pochodzące bezpośrednio z tych dwóch źródeł nazywa Locke **ideami prostymi**. Idee proste charakteryzują się tym, że pojawiają się w umyśle bez jego udziału (niezależnie od woli czy świadomego zamiaru) – kiedy umysł jest bierny i tylko pasywnie, niczym zwierciadło, je odbiera. Obok nich w ludzkim umyśle występują także **idee złożone** (związki idei prostych bądź stosunki między nimi), czyli kompleksowe postrzeżenia. Otóż dopiero przy powstawaniu idei złożonych umysł wykazuje aktywność i tworzy je sam, wiążąc ze sobą idee proste. W ostatniej instancji zatem także treść idei złożonych pochodzi albo z wrażeń zmysłowych, albo z refleksji. Locke wyróżnia cztery grupy idei prostych: dwie będące ideami wrażeń zmysłowych i dwie będące ideami pochodzącymi z refleksji. Te dwie pierwsze grupy to bądź idee pochodzące od jednego zmysłu (idee zimna, twardości, zapachu, smaku, barwy), bądź idee pochodzące od więcej niż jednego zmysłu (idee przestrzeni, kształtu, spoczynku, ruchu – powstające przez widzenie i dotyk). Dwie kolejne grupy idei to idee myślenia i chcenia oraz idee towarzyszące wszelkim doznaniom zmysłowym i refleksyjnym, takie jak przyjemność, ból, zadowolenie i niezadowolenie – wszystko to nadal są idee proste.

Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Fantazja*, 1922

Drobiazgowo prowadzący swą analizę Locke wyodrębnia jeszcze jakości czy cechy przedmiotów, które określa

jako "zdolności" przedmiotów do wytwarzania w naszym umyśle określonych idei. Wśród tych cech wyróżnia **jakości pierwotne i wtórne**. Jakości pierwotne są dla danego przedmiotu niezmiennie — ma to być argument na rzecz twierdzenia, że jakości te, tkwiąc wewnątrz przedmiotów, wysyłają jakby "niezauważalne cząstki", które są ich odwzorowaniem, a które wywołują w nas pewne idee proste, mianowicie idee twardości, rozciągłości, kształtu, ruchu, ilości. Natomiast jakości wtórne przedmiotów, ponieważ wywołują w nas idee zmieniające się zależnie od okoliczności, nie tkwią w przedmiotach, tylko są ich zdolnościami do wywoływania w nas wrażeń, które same w sobie nie są do tych przedmiotów podobne. Są to takie cechy jak kolory, dźwięki, smaki i zapachy.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Na marginesie zauważmy tu, że rozpowszechnione w uproszczonej wykładni poglądów Locke'a określanie jakości pierwotnych jako „obiektywnych” cech przedmiotów, a jakości wtórnych jako jakości „subiektywnych” jest nieścisłe. I jakości pierwotne bowiem, i jakości wtórne są to „zdolności” tkwiące w samych przedmiotach (ciałach) do wywoływania w nas różnych idei; tyle tylko, że jakości pierwotne wywołują idee, które rzeczywiście odwzorowują pewne elementy przedmiotów, natomiast idee jakości wtórnych nie przypominają samych przedmiotów. Na przykład idea kształtu rzeczywiście przypomina przedmiot, który tę ideę w nas wywołuje, zaś idea jakiejś barwy nie odwzorowuje samoistnej cechy danego przedmiotu, tylko powstaje dzięki jego zdolności do wywoływania w nas wrażenia barwy za pomocą wysyłanych w naszym kierunku niewidzialnych cząstek.

Cały ten opis Locke'a domaga się komentarza. Jak widać, Locke traktuje idee jako obrazy rzeczywistych przedmiotów, w pewnych elementach wierne im, w innych nie, w każdym razie jako ich reprezentacje. Czasami jednak wyraża się tak, jakby to idee były samymi tymi przedmiotami, a czasem znowu tak, jakby to cechy były samymi ideami – jest po prostu nonszalancki w posługiwaniu się podstawowymi terminami swojej filozofii. Dla jasności przyjmijmy jednak, że u Locke'a mamy do czynienia z **reprezentacjonistyczną koncepcją idei**. Na gruncie tej reprezentacjonistycznej teorii powstaje od razu pewna trudność: jak można odróżnić jakości pierwotne przedmiotów od ich jakości wtórnych, skoro bezpośrednio mamy do czynienia tylko z ideami, które pośredniczą właśnie między naszym umysłem a rzeczami? Skąd możemy wiedzieć, które idee przypominają rzeczy, a które nie, a nawet czy w ogóle istnieją przedmioty jako takie niebędące naszymi ideami? Odróżnienie jakości pierwotnych od wtórnych okazuje się **arbitralnym** założeniem, niewynikającym z treści samego doświadczenia, ale niezbędnym do utrzymania tezy, że **idee reprezentują rzeczy**. Niezbędnym zatem również do zachowania **residuum** (resztek) **metafizyki**, nieposiadającego ugruntowania w empirycznym materiale samych idei: przekonania, że oprócz naszych wrażeń zmysłowych, ich odwzorowań i kombinacji, istnieje zewnętrzny wobec aktów ludzkiego poznania świat rzeczywisty. Ta Locke'owska metafizyka jest oczywiście bardzo skromna, ale stanowi jednak niezbywalny element jego **doktryny**.

Trzy stopnie wiedzy

Wracając na koniec do kwestii pewności wiedzy, powiedzmy jeszcze, że Locke wyróżniał trzy stopnie wiedzy: **wiedzę intuicyjną, wiedzę demonstratywną i wiedzę zmysłową.**

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Według Locke'a poznanie polega bądź na stwierdzeniu zgodności czy niezgodności między ideami, bądź na stwierdzeniu zgodności czy niezgodności idei z rzeczami, które same ideami nie są – choć, jak powiada, „wiedza nasza nie może sięgać dalej niż nasze idee” (co rodzi nierozwiązaną przez Locke'a trudność z rozpoznawaniem owej zgodności idei z rzeczami). Kiedy umysł „postrzega zgodność albo niezgodność dwu idei bezpośrednio dzięki nim samym, bez interwencji jakiegokolwiek innej”, to – powiada Locke – „możemy to nazwać wiedzą intuicyjną”. Kiedy umysł do stwierdzenia zgodności czy niezgodności idei potrzebuje idei pośredniczących, bo bezpośrednio tego nie spostrzega, to mamy do czynienia z poznaniem demonstratywnym. Kiedy natomiast postrzegamy jakieś zespolenie czy współistnienie idei prostych, to poznajemy daną rzecz jednostkowo zmysłowo. Otóż **najwyższy stopień pewności cechuje wiedzę intuicyjną**: nie dopuszcza ona żadnych wątpliwości i na niej opiera się pewność całej naszej wiedzy. Wiedza intuicyjna dotyczy jednak spraw najprostszych, takich jak to, że „białe nie jest czarne, a trzy jest większe od dwóch”, w kwestii rzeczywistego istnienia daje zaś wyłącznie pewność co do własnego istnienia. Tutaj Locke przyznaje rację Kartezjuszowi z jego niepowątpiewalną prawdą *Cogito*.

Jeśli idzie o wiedzę demonstratywną, to oprócz matematyki (i ewentualnie – jak widzieliśmy – **etyki**) możemy taką wiedzę posiąść – twierdzi Locke – w kwestii istnienia Boga. Locke nie przedstawia wprawdzie porządnego „dowodu” (czy dowodów) na **istnienie Boga**, ale twierdzi, że umysł ludzki może je wywnioskować z intuicyjnej wiedzy o swoim własnym istnieniu. Ta ostatnia wiedza bowiem wykazuje, że ja nie istnieję wiecznie i że muszę mieć swój początek, a zatem musiałem być wytworzony przez coś innego, co istnieje wiecznie (bo łańcuch przyczyn skończonych mojego istnienia nie może być nieskończony). A poza tym, skoro człowiek odnajduje w sobie różne władze, zdolności i wiedzę, to byt, który go stworzył, tym bardziej musi być potężny i inteligentny – i na tej podstawie Locke wyprowadza wniosek: *istnieje istota wieczna, ponad wszystko potężna i posiadająca największą wiedzę. Czy istotę tę zechcemy nazwać Bogiem, nie odgrywa to żadnej roli.*

Natomiast *wiedzę o istnieniu wszelkich innych rzeczy możemy osiągnąć wyłącznie przez doznania zmysłowe*. Ale tu właśnie natrafiamy na istotne ograniczenia i dysponujemy najniższym stopniem pewności. Poprzez poznanie zmysłowe nie uzyskujemy żadnych „prawd ogólnych, pouczających i bezspornych”. To wiedza dotycząca jednostkowych przypadków, faktycznego (przypomnijmy, że umysł jest tu całkowicie bierny), przygodnego, a nie koniecznego współistnienia czy związku idei prostych. Nasza wiedza nie może tu przekroczyć granic doświadczenia i wypowiedane w naukach przyrodniczych twierdzenia nie są dowodliwe (pamiętajmy o znaczeniu „cech wtórnych” w odwzorowywaniu rzeczy przez idee i o niepokrywaniu się tu „esencji nominalnych” z „esencjami realnymi”). Tak oto

Locke, kładąc fundamenty pod nowożytną teorię poznania, zawęził znacznie – w porównaniu z ambicjami kontynentalnego racjonalizmu – pole pewności wiedzy i największą jej część oddał pod rządy prawdopodobieństwa; można by rzec, że znalazła tu wyraz jego trzeźwość i roztropny umiar. Jednocześnie trzeba pamiętać, że jego teoria poznania nieodrodnie związana jest z założeniami o charakterze metafizycznym.

Słownik

abstrakcja

(łac. *abstractio* – odrywanie) pogląd lub twierdzenie oderwane od rzeczywistości; coś niekonkretnego, trudnego do zrozumienia lub pomysł nie do zrealizowania; pojęcie ogólne, niemające odpowiednika w żadnym konkretnym przedmiocie; też: proces tworzenia takich pojęć

arbitralny

(łac. *arbitrarius* – dowolny, zależny od woli) narzucany komuś w sposób niedopuszczający sprzeciwu; bezwzględnie narzucający komuś swoje zdanie

doktryna

(łac. *doctrina* – nauczanie, wiedza) system poglądów, twierdzeń i założeń z określonej dziedziny wiedzy

epistemologia

(gr. *episteme* – wiedza, umiejętność, zrozumienie) dziedzina filozofii zajmująca się poznaniem i jego granicami

esencja

(łac. *essentia* – istota, treść) najistotniejsza treść, najważniejszy składnik czegoś; filoz. natura danej rzeczy, decydująca o tym, że jest ona właśnie tą rzeczą, a nie inną

etyka

(gr. *ethikos (logos)* – moralność, etyka) nauka o moralności, która jest ogółem ocen i norm moralnych przyjętych w danej zbiorowości społecznej (zbiorowości, klasie lub grupie społecznej, środowisku) w określonej epoce

geneza

(gr. *genesis* – narodzenie, pochodzenie) czynniki, które złożyły się na powstanie i rozwój czegoś; sposób powstawania i rozwoju czegoś

hedonizm

(gr. *hedone* – przyjemność, rozkosz) doktryna etyczna uznająca rozkosz bądź unikanie przykrości za najwyższe lub jedyne dobro i cel życia

idea

(gr. *idéa* – wyobrażenie, wzór) u Platona: samoistne, wieczne, niezmiennie, niezłożone, ogólne i doskonale byty duchowe, które są wzorami zmiennych bytów materialnych. Koncepcję tę rozwinął i zmodyfikował św. Augustyn, dla którego Platońskie idee stały się archetypami bytów indywidualnych, mieszczących się w Bogu. Z kolei Kartezjusz dokonał reinterpretacji znaczenia słowa „idea”. Według francuskiego filozofa najpierw poznajemy to, co znajduje się w naszym umyśle, a dopiero potem przedmioty świata zewnętrznego. Według Kartezjusza idee stanowią modyfikacje umysłu, są czymś pierwotnym i wewnętrznym, dlatego dopiero za pomocą rozumowania możemy stwierdzić, którym z nich odpowiadają rzeczywiste zewnętrzne stany rzeczy. Locke powtarza za Kartezjuszem, że *wszelką rzecz, która jest przedmiotem myśli*, nazywa się „idea”, i odróżnia idee proste i złożone, twierdząc przy tym, że wszystkie pochodzą z wrażeń zmysłowych bądź z refleksji

istota

(cerk. *istina* – prawda, rus. *istinnij* – prawdziwy) cechy, własności bytu, które pozwalają go zdefiniować, a więc określają, czym jest

metafizyka

(gr. *metà tà physiká* – to, co jest po fizyce) dział filozofii zajmujący się bytem jako takim – jego podstawowymi własnościami, leżącymi u podstaw świata, który jest nam dostępny poprzez doświadczenie zmysłowe

moralność

(łac. *moralis* – dotyczący obyczajów) ogół ocen i norm moralnych przyjętych w danej zbiorowości społecznej (zbiorowości, klasie lub grupie społecznej, środowisku) w określonej epoce

percepcja

(łac. *perceptio* – pojmowanie, poznanie, pojęcie) odbieranie jakichś zjawisk za pomocą zmysłów

racjonalizm

(łac. *rationalis* – rozsądny, łac. *ratio* – rozum) kierunek filozoficzny przyznający rozumowi główną bądź wyłączną rolę w procesie poznania

substancja

(łac. *substantia* — istota rzeczy, majątek) termin rozumiany różnorodnie, u Arystotelesa: byt jednostkowy i samoistny w odróżnieniu od cech, relacji; to, czemu przysługują pewne cechy, ale co nie jest cechą

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Zapoznaj się z informacjami zawartymi w poniższej ilustracji interaktywnej. Wyjaśnij, czym jest według Locke'a substancja i jaki ma związek z ideami negatywnymi.

Nasza **wiedza pozytywna**, znajdująca bezpośrednie oparcie w doświadczeniu, **jest bardzo ograniczona**. Większość naszej wiedzy ma charakter prawdopodobieństwa i domniemania; obszar pewności jest bardzo wąski. Locke w tych kwestiach pozostaje skromnym minimalistą. Te powściągliwe wnioski Locke'a zostają jeszcze bardziej utwierdzone przez jego **rozważania nad językiem**. To sprawa dla niego ważna, bo język jest „głównym narzędziem porozumienia i wspólną więzią społeczną”.

Paradoksalnie jednak Locke ani nie zajmował się matematyką, ani nie spróbował zbudować żadnego dedukcyjnego systemu etycznego – jego poglądy etyczne opierały się najczęściej na zdroworozsądkowych, ale krytycznych obserwacjach zachowań ludzkich. Najogólniejszym określeniem tych poglądów (choć tylko przybliżonym ze względu na ich nieuporządkowany charakter) byłby **umiarkowany hedonizm** – uznanie, że człowieka motywuje w jego działaniach rozważne dążenie do przyjemności, wygody i korzyści.

Polecenie 2

Spróbuj odpowiedzieć na pytanie zadane w prezentacji: czy według ciebie możliwe jest myślenie pozawerbalne?

Polecenie 3

W jaki sposób Locke uzasadnia istnienie moralności?

Film edukacyjny

Polecenie 1

Wysłuchaj rozmowy i odpowiedz na pytanie: w jaki sposób empiryzm wyjaśnia możliwość poznania i gromadzenia wiedzy przez ludzki umysł?

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DPZNs8Cmk>

Film edukacyjny. Skąd się bierze wiedza w umyśle człowieka?

Wywiad z prof. Janem Hartmanem.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Skąd się bierze wiedza w umyśle człowieka?*.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie: w jaki sposób kształtują się idee w umyśle człowieka?

Ćwiczenie 1

Czym jest dla empirystów idea? Zaznacz poprawną odpowiedź.

☐ Idea to ogólne wrażenie doświadczane przez jakikolwiek zmysł.

☐ Idea to budulec ludzkiego umysłu.

☐ Idea to całościowe pojęcie, które istnieje w ludzkim umyśle.

Ćwiczenie 2

Praca domowa

We wprowadzeniu do lekcji zastanawialiśmy się, jak możliwe są rozważania filozoficzne w związku z potocznym myśleniem, ze zdrowym rozsądkiem i z codziennymi potrzebami życiowymi. Napisz krótki esej, w którym – odnosząc się do filozofii Locke'a – rozważysz taką możliwość.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Empiryzm brytyjski: Locke-źródła i granice wiedzy

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

5. Empiryzm brytyjski. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co to jest empiryzm i jakie są jego główne odmiany;
- 2) przedstawia poglądy Johna Locke'a z zakresu epistemologii i filozofii polityki;
- 3) wskazuje na jedną z możliwych konsekwencji empiryzmu: sceptyczną (na przykładzie filozofii Davida Hume'a) bądź idealistyczną (na przykładzie filozofii George'a Berkeley'a);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Poznasz założenia empiryzmu Johna Locke'a.
- Przeanalizujesz specyficzne dla filozofii Locke'a powiązanie rozważań o charakterze psychologicznym z rozważaniami epistemologicznymi.
- Ocenisz znaczenie podjętej przez Locke'a problematyki związku myślenia z językiem.

Cele operacyjne. Uczeń:

- charakteryzuje założenia empiryzmu reprezentowane przez Johna Locke'a;
- analizuje rozważania o charakterze psychologicznym z rozważaniami epistemologicznymi;
- ocenia znaczenie podjętej przez Locke'a problematyki związku myślenia z językiem.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- esej filozoficzny;
- burza mózgów;
- praca z multimedium.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia e-materiał: „Empiryzm brytyjski: Locke-źródła i granice wiedzy” uczestnikom zajęć. Prosi uczniów o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”. Uczniowie mają za zadanie przygotować przykłady z tekstów kultury oraz z życia ilustrujące zagadnienia związane z tematem lekcji.
2. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z medium w sekcji „Film edukacyjny”

Faza wprowadzająca:

1. Po zalogowaniu na platformie nauczyciel prezentuje (na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika) temat lekcji oraz cele zajęć. Omawia lub ustala razem z uczniami kryteria sukcesu.

2. **Dyskusja wprowadzająca.** Nauczyciel, za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji i na tej podstawie dobiera uczniów w pary. Prosi o przygotowanie pytań związanych z wyświetlonym tematem zajęć i udostępnionym przed zajęciami e-materiałem. Czego uczniowie chcą się dowiedzieć? Co ich interesuje w związku z zakresem lekcji? Omówienie pytań przygotowanych przez uczniów, dyskusja wstępna.
3. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *W jaki sposób kształtują się idee w umyśle człowieka?*

Faza realizacyjna:

1. **Burza mózgów.** Nauczyciel informuje uczniów, że będą pracować metodą burzy mózgów i, jeśli to konieczne, wyjaśnia jej zasady. Wyłania także moderatora, który będzie zapisywał pomysły na tablicy, a następnie określa czas wykonania zadania. Następnie nauczyciel zadaje uczniom pytanie: *Skąd jednak biorą się w ludzkim umyśle idee i jakie są ich rodzaje?* Uczniowie podają propozycje odpowiedzi. Po zakończeniu fazy twórczej następuje wspólna weryfikacja pomysłów. Nauczyciel prosi uczniów, aby porównali swoje propozycje z informacjami zamieszczonymi na tablicy.
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Ilustracja interaktywna”. Uczniowie po zapoznaniu się z nim dzielą się na grupy i przygotowują odpowiedzi na pytania:
 - grupa 1: Czym jest według Locke'a substancja i jaki ma związek z ideami negatywnymi?
 - grupa 2: Czy możliwe jest myślenie pozawerbalne?
 - grupa 3: W jaki sposób Locke uzasadnia istnienie moralności?Uwaga, grupy mogą być zwielokrotnione, to znaczy mogą być np. dwie grupy z numerem 1, dwie z numerem 2 itd. Po upływie ustalonego wcześniej czasu przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycje odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do nich lub je uzupełniają. Nauczyciel czuwa nad prawidłowym przebiegiem zadania, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
3. **Praca z drugim multimediami.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Film edukacyjny”. Każdy uczeń pracuje indywidualnie, samodzielnie przygotowując odpowiedzi do poleceń i ćwiczeń. Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie wybrani lub chętni uczniowie odczytują swoje propozycje. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.
4. Nauczyciel wybiera osobę, która odczytuje na forum treść ostatniego ćwiczenia nr 2. Uczeń, prowadząc na forum analizę problemu, podaje swoją propozycję rozwiązania. Nauczyciel zachęca do dyskusji pozostałych uczniów, jeśli jest to konieczne, naprowadza na prawidłowe rozwiązanie.
5. Uczniowie, na podstawie zebranego w domu materiału, podają na forum klasy własne przykłady ilustrujące poruszane w poleceniach i ćwiczeniach zagadnienia. Wspólna

dyskusja nad trafnością i zastosowaniem przykładów.

Faza podsumowująca:

1. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się...
2. Nauczyciel ponownie przeprowadza głosowanie, po czym wyświetla wyniki obu ankiet. Wybrany lub chętny uczeń komentuje i podsumowuje wyniki.

Praca domowa:

1. We wprowadzeniu do lekcji zastanawialiśmy się, jak możliwe są rozważania filozoficzne w związku z potocznym myśleniem, ze zdrowym rozsądkiem i z codziennymi potrzebami życiowymi. Napisz krótki esej, w którym odnosząc się do filozofii Locke'a rozważysz taką możliwość.

Materiały pomocnicze:

- *Dlaczego filozofia? Filozofia a świat współczesny, doświadczenia źródłowe, drogi do filozofii*, „Filo-Sofija” 26(2014/3), s. 237-256.
- *Wychowanie-mądrość-kultura. Problemy współczesnego wychowania w perspektywie sokratejskiej*, red. B. Jodłowska i M. Flanczewska-Wolny, Kraków 2011.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie zapoznają się z multimedium w sekcji „Ilustracja interaktywna” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień przyswojenia jego treści.